

Spomienky na Ctibora Jána Handzu, ev. a.v. farára v Ľubietovej, spomína dcéra PhDr. Eva Bombová rod. Handzová

„Žijeme časy ťažké a smutné. Tieto roky budú v dejinách zapísané krvou a slzami. Po svete chodí besný Kain, zlostná príšera, ktorá roztrhala reťaze – zúri, búri, hubí a jeho počínanie sprevádza diabol so spokojným úsmevom. Svet sa v krvi kúpe, vzduch sa prachom trasie, nepriateľ Antikrist na skaze si oči pasie...“

Vážené sestry a bratia, milí hostia, citovala som úvodné slová z kázne môjho otca, Ctibora Jána Handzu, ktoré z kazateľnice Ľubietovského chrámu Božieho odzneli v auguste pred 71 rokmi. Aj táto kázeň je v našom rodinnom archíve, ktorý mi po smrti rodičov, súrodencov i manžela prichodí opatrovať pre budúce generácie. V archíve sú mnohé ďalšie otcove kázne – ale aj jeho denníky, rukopisy literárnych, publicistických i dramatických diel z vojnových i predvojnových čias, korešpondencia, fotografie. Do tohto prameňa som načierala aby som dnes, po siedmich desiatkach rokov aj jeho prostredníctvom načrtla obraz tých čias. Na príbehoch nielen jedného stredoslovenského evanjelického farára, Horehronca z Pohorelskej Maše a jeho rodiny, ale aj jeho cirkevníkov, kolegov, priateľov i tých, ktorí u nás, na Ľubietovskej fare nachádzali úkryt, pomoc, záchranu - útechu.

Zároveň s hrdosťou na našu Evanjelickú cirkev dodávam: v tomto kresťanskom počínaní nebola naša rodina výnimočnou – najmä o svojich drahých rodákoch z Ľubietovej môžem i dnes s úctou, obdivom a hrdosťou konštatovať – napospol pomáhali. Mnohí za cenu veľkých obetí a rizika ohrozenia svojich rodín: viacerí za to draho zaplatili. I životmi.

Besný Kain si žiaľ, našiel cestu i sem, do samotného srdca Slovenska. Moja rodná Ľubietová, niekdajšie slobodné kráľovské banské mesto, má v erbe svätú Máriu Magdalénu, ktorá drží v rukách nádobu. Naši, kedysi preslávení keramikárski majstri vpravievali: v rukách Márie Magdalény je symbol ich dávnej hrnčiarskej prítomnosti. Iní tvrdili: v nádobe je naša chýrna liečivá kyslá voda. Legendám a povestiam naklonený otec však rozprával, že obsah nádoby z Ľubietovského címera sa mení. Podľa čias. Raz teší osviežujúcou, liečivou vodičkou – inokedy trpkým nápojom. Lebo, veď taký je i sám život.

V lete roku 1941 spoznal môj otec jeho trpkosť po tom, ako i on dostal povolávací rozkaz a ako vojenský duchovný dostal sa na juh Poľska i do ukrajinského Ľvova. A v jeho denníku skromnom školskom zošite, kúpenom vo Ľvove za 12 kopejek sa objavujú autentické záznamy o hrôzach vojny – o hromadných hrobách, o trýznených Židoch, o umučených mŕtvych, ktorí mali v očiach napichané desiatky špendlíkov, o zraneniach slovenských vojakov – o ich pohreboch.

“Som s duševnými silami skoro u konca, len žalmy ma posilňujú“, čítam z jeho denníka. Je tam aj odpis textu z múrov zničeného gréckokatolíckeho kostola s nápisom v azbuke: Chočemo Boga!

Otcova frontová anabáza trvala v lete roku 1941 len niekoľko týždňov. Vojna vo svete však pokračovala. Boli to ťažké časy. Lenže, keď sa môj otec v marci roku 1950 po takmer 15 – ročnom pôsobení v Ľubietovej (odchádzal na nové kňazské pôsobisko do Prešova) so svojimi milovanými Ľubietovcami, Šajbanmi i Povrazníčanmi v preplnenom kostole lúčil, povedal aj tieto slová:

„Pekný je tento náš starobyľý Ľubietovský zbor, veľká a krásna je aj jeho minulosť, sú tu však i skvelé a milé stránky zo súčasnosti. Verte, všetky mi ostanú v jasnej pamäti až do smrti. Minulosť tu hovorí o veľkej láske k Bohu, prítomnosť o žeravej ľudskej túžbe aby ľudia boli bratmi. Ale ja vám prezradím: vtedy, od jesene 1944 do jari 1945, keď sme do tohto chrámu prichádzali tichí, pokorní...keď bolo treba načerpať sily z modlitieb, keď sme cítili, že sa nám Boh prihovára... keď bolo treba prichýliť, živiť, podporovať úbohých... vtedy bola naša cirkev najkrajšia. Nežičím nám aby sme museli tieto ťažké časy niekedy znova prežívať- ale toho

ducha potrebujeme – lebo bol to duch obetavej, jasnej lásky, ozajstných samaritánskych úloh.“

Ani pri všetkej snahe stručne vám priblížiť práve toto, otcov zvýraznené obdobie sa mi tu zrejme nepodarí zviditeľniť celú drámu Ľubietovej a jej filií: Šajby- dnes Strelníkov a Povrazníka. Ako celé ľudské dejiny – aj túto časť dejín miest v samom srdci Slovenska, písali ľudia a ich príbehy. V Ľubietovskom evanjelickom cirkevnom zbore ich boli stovky – a aktéri piatich desiatok z nich za to zaplatili cenu najvyššiu – svojimi životmi. Ďalší ostali nezvestní, ranení.

Môj otec mnohé príbehy vo svojich denníkoch a iných písomnostiach zaznamenal. Pridával i hlboko ľudské slová komentárov. Tie však skromne vynechal či maximálne zostručnil, keď sa písali jeho vlastné príbehy. V Ľubietovej sa s Nemcami, či už so zlopovestne známymi Dirlewagerovcami alebo zdanlivo civilizovanejšími armádnyimi veliteľmi vždy, vďaka perfektnej nemčine, bil za svojich i cudzích ľudí a že v horách mali po potlačení Povstania napokon cenné informácie priamo od Nemcov, konkrétne od doktora Nahra, bol i otcov skromný podiel, keď v tomto zriedkavom prípade úspešne apeloval na Nahrove kresťanské hodnoty.

O jednom z jeho najtrúfalejších činov súvisiacich s Povstaním zo dňa 9. apríla 1945, nachádzame tiež iba nenápadný malý odstavček. “Popoludní prišiel na vojenskom aute na faru priateľ Gabo Rapoš, ktorému som s radosťou mohol odovzdať neporušený archív revolučného banskobystrického vysielateľa tak, ako mi ho v októbri zveril do opatery.“ Keďže tieto riadky majú priamu súvislosť s dejiskom nášho dnešného spomienkového stretnutia, Evanjelickým spolkom, kde Slobodný slovenský vysielateľ Banská Bystrica v pohnutých časoch Povstania tak významne pôsobil, dovoľte pár slov. Otec vzácny archív uschoval v cirkevnom archíve za staré, švabachom písané zaprášené zväzky cirkevných písomností zo stredoveku a dúfal, že si ich nikto nevšimne. Ibaže, medzi nemeckými dôstojníkmi sa občas našli i kultúrnejší ľudia, ktorí sa v archíve často interesovali o osudy prvých nemeckých prisťahovalcov na stredné Slovensko. V tesnej blízkosti archívu pôsobila i cez vojnu poradňa pre matky s deťmi, kde rasovo prenasledovanému doktorovi Zoltánovi Barthovi vypomáhala vedno s inými členkami Živeny i moja mama Marta – nalepili síce na dvere blízko archívu dvojjazyčné nápisy o hrozbe výskytu nákazlivých chorôb ale otec pre istotu potajomky postupne sťahoval vzácny obsah archívu k nám, domov. Na faru plnú Nemcov i evakuantov a utečencov. Preto potom, na jar, odovzdával Gabovi Rapošovi archív na fare. Pri prvom výročí SNP mu práve za tento čin udelili i vyznamenanie.

V pozostalosti po mojich rodičoch sú aj iné písomnosti – s prejavmi vďaka od rasovo i politicky prenasledovaných rodín, za azyl na Ľubietovskej fare. Azyl tu našli aj generál Čatloš s rodinou, ťažko skúšaná rodina nášho kňaza - martyra Jozefa Bučka. Sú tu i listy jeho manželky Lydky, ktorá v nich opisuje, žiaľ márneho boja o vyslobodenie manžela z väzenia. Môj otec si do smrti v roku 1972 vyčítal, že v januári roku 1945 nemohol pre neprítomnosť v Ľubietovej, zachrániť troch jeho šajbiantských cirkevníkov – Jána, Juraja a Ondreja Ďurčíkovcov, ktorých, vedno s čatárom paradesantnej brigády Róbertom Štirbom, obvinili Nemci zo spolupráce s partizánmi a verejne popravili obesením na gaštanoch v Ľubietovskom parku. Bratislavčan Štirba, ktorý mal falošné doklady na meno Ondrej Lamper síce katovi doslova spod šibenice ušiel – pri úteku si ale zlomil nohu a Nemci ho dostrieľali na nepoznanie. Nemeckému vojenskému veliteľstvu trvalo štyri dni, kým vydalo povolenie na pohreb troch Ďurčíkovcov. Otec si o tom k dátumu 12. január 1945 zapísal: “Šajba vari ešte nikdy nezažila takého dojímavého pohrebu ako mali traja naši milí Ďurčíkovci. So smútkom v srdci som spomínal na schopného Ďurka Ďurčíka, horlivého funkcionára Úverového družstva, na jeho prívetivého brata Ondreja, na ich bratanca Janka, ktorý sa po dlhých mesiacoch vrátil z východného frontu. Tam sa mu nič nestalo, šťastne sa vrátil – oženil sa a teraz zahynul. Všetci sme na pohrebe plakali. Poslúchajúc hlas vlastného svedomia vyhlásil som ich všetkých za nevinné obeť.“

Dôvod, pre ktorý otec v osudný januárový deň nebol v Ľubietovej, keď za ním na faru pribehli zúfalí príbuzní obvinených v nádeji, že v prospech nešťastníkov zasiahne, bol veľmi vážny. Sedel v bystrickej nemocnici pri ťažko zranenom bratovi Ivanovi, ktorý utrpel úraz v prvý januárový deň roku 1945. Nemci oslavovali Silvestra oslavnou strelbou a ráno lákali zvyšky porozhadzovanej munície Ľubietovských chlapcov k ich nebezpečnému zberu. Takto to otec zapísal :

„Spreď fary sa v to ráno ozval ohromný výbuch. Vybehol som von ...zo zeme sa ťažko zviechal môj synček Ivan. Skrvavený, popálený, v roztrhaných šatách. S bolesťou a hrôzou som priskočil k nemu...tvárička zaliata krvou, očko ranené, z nôh mu do papúč prúdom tiekla krv, členok mal úplne roztrhaný...“

Brat cestou vozom do bystrickej nemocnice stál na prahu smrti – aj neskôr s ňou dlho bojoval, s bolesťami a vysokými horúčkami. Známý banskobystrický lekár Daniel Petelen sa všemožne usiloval Ivanovi nohu zachrániť – napokon však, po niekoľkých dňoch nasledovala amputácia. Rodičia sa striedali pri jeho posteli - otec bol teda pri Ivanovi i vtedy, keď v Ľubietovej zomierali štyria statoční chlapi...

Dodnes ho obdivujem za to, že po tejto hroznej udalosti urobil na Nový rok 1945 nasledovné: „...s vypätím všetkých síl som odslúžil Večeru Pánovu a novoročné služby Božie, pravda – v slzách. A po kázni som poprosil cirkevníkov, aby sa so mnou pomodlili za ťažko zraneného synčeka...“

Nebola to jediná dráma tej ťažkej zimy – Nemci dňa 27.januára dovliekli z hôr trinásť chlapov- ktorých označili za partizánov, medzi nimi bol i bývalý povereník doktor Ševčík, šofér generála Čatloša Čamek, Šajbania, jeden muž z Baťovian. Otec i ďalší Ľubietovčania za nich dlho intervenovali, napokon Nemcov na narýchlo pripravenej zakáľačke opili a docielili, aby zaistených poslali do Banskej Bystrice, odkiaľ sa postupne, pričinením ďalších statočných ľudí dostali na slobodu.

Na tú však dlho museli čakať muži vo veku od 16 do 60 rokov, ktorých Nemci v strážami obkľúčenej Ľubietovej donútili zhromaždiť sa dňa 13. februára 1945 v školskej telocvični. Potom, ako sa zásluhou vtedajšieho notára Rapoša podarilo uvoľniť aspoň zopár mužov, medzi nimi kňazov, Nemci odtransportovali 535 mužov... v závere podrobného opisu tejto drámy otec píše: „Veľký a mocný Bože, ochraňuj a sprevádzaj ich, zmiluj sa nad svojim ľudom...“

Vojna v Ľubietovej zúrila až do 22. marca 1945 – vtedy ju oslobodili rumunské hliadky pod velením nadporučíka Jura Teleucca. Neskôr prišli ďalšie rumunské a potom i ruské jednotky, hoci o časť obce- Hutu, sa strhol posledný boj – jeho poslednou obeťou v obci sa stal stolár Rizman, otec siedmych detí. Nešťastný stolár nebol ale poslednou obeťou vojny. Mnohé ďalšie obete - identifikované i s nezistenou totožnosťou evanjelický i katolícky farár v okolí Ľubietovej, Šajby a Povrazníka celé dlhé týždne pochovávali- alebo priamo v horách alebo na miestnych cmiteroch. Keď sa otcovi z poškodených či zakrvavených dokladov či korešpondencie mŕtvych podarilo zistiť adresy ich blízkych, napísal im – a dlhé roky mu potom i nemecké rodiny prejavovali v listoch svoju vďaku. I keď sa po oslobodení do Ľubietovej, na Šajbu i Povrazník postupne zjari začali vracat' z Nemecka prví zúbožení chlapi, odvečení vo februári, o posledných obetiach sme sa dozvedali ešte veľmi dlho. Boli to svedectvá o statočnosti, odvahe - i trpkých sklamaní mnohých ľudí. Svedčia o tom svedčia napr. i zápisky Ľubietovského murárskeho majstra Samuela Meinholda, ktorý, vedno s ďalšími skončil v koncentračnom tábore – v Ausburgu, kde dreli v Messerschmidtovej továrni...

Tu Samko Meinhold, Viliam Turčan, Ján Koller a Ján Rusko dostali od tamojších evanjelikov boľavú ranu priamo do srdca. Dlhé roky so smútkom spomínali na Veľkú noc roku 1945, keď i oni zašli do historického ausburgského chrámu a chceli pristúpiť k Večeri Pánovej. So slovami, „slowakische Partisanen nein“, ich odstrčili od oltára...Američania ich o pár dní oslobodili a chlapi nad miestom svojho utrpenia ako prví z pestrej medzinárodnej skladby neslobodných, vztýčili československú zástavu.

Tajne ju dlhé týždne pred oslobodením s nádejou šili- biela bola z postelnej plachty, modrá z podšívky kabáta a červená- z rozpáraných trenírok...

Mnohí sa však z nemeckých koncentrákov k svojim rodinám už nikdy nevrátili. Môj otec ich na Dni spomienok, pokánia a vďaky 13. februára roku 1946, pri prvom výročí nútenej evakuácie pripomenul takto: Ondrej Potančok Prajených, povozník, otec 5 detí, zomrel vysilením pri ceste zo zajatia, Ján Rusko, kovorobotník, otec dcéry, zomrel v koncentraku v Ausburgu, Ľudovít Kúdry, policajt, otec dcéry, zomrel v Buchenwalde, Juraj Čief Oravčanovie, drevorubač, otec 3 detí, zomrel v koncentraku v Nemecku, Juraj Majer Chránerovie, kovorobotník, otec syna, zomrel v koncentraku v Dannenbergu, Ján Tagaj, nádeník, zahynul od hladu v koncentraku Ludwigsfeld, Ondrej Potančok Janovie, drevorubač, otec 4 detí, zomrel od hladu v Ludwigsfelde, Ján Potančok Ďurovie, zomrel v koncentraku v Berlíne... a končil slovami: Tak spomínaj na vzdialené hroby, pomáhaj vdovám a sirotám, invalidom, dokazuj, že deň spomienky je dňom pokánia, veľkej vďaky, nového života. Na hodinách tmavý tieň, v srdciach stopy Draka. Kto pomohol? Boží syn. Vykúpil nás. Vďaka.

Platia i dnes, keď sú na našich hodinách opäť tmavnúce tiene. Tak ako v mnohých evanjelických rodinách, aj v našej ostali hlboké stopy po časoch, na ktoré vedno spomíname. Na záver už len doplnok: Môj otec Ctibor Ján Handzo sa až do konca života, zomrel v Prešove v júni roku 1972 vo veku 66 rokov, angažoval v medzinárodnom mierovom hnutí. Bol nielen kňazom ale i cirkevným historikom, novinárom a spisovateľom. I pre budúce generácie písal svoju knihu s vojnovou tematikou s názvom Príval. Najstaršia sestra Viera Handzová – Miháliková bola tiež úspešnou spisovateľkou a prekladateľkou: svoju literárnu prvotinu, poviedky s titulom Madlenka, odmenenú i literárnou cenou venovala Ľubietovským príbehom z čias SNP. Po otcovej smrti pripravila na vydanie jeho zápisky z čias SNP, ktoré vyšli v roku 2001 – kniha s titulom Údery a údely bola takmer vzápätí rozobraná. Ľudia a udalosti z môjho rodiska mali čestné miesto aj v mojej publicistickej tvorbe. Všetci sme sa do Ľubietovej celé dlhé roky radi vracali a brat Ivan, ktorý svoju lekársku kariéru končil ako prednosta II. ženskej kliniky v Bratislave, staral sa aj o mnohé Ľubietovské mamičky, ktoré ho s dôverou vyhľadávali, keď sa rodil život nových generácií. Práve im patria posolstvá generácií Povstania. A - som o tom presvedčená, aj naše želania – aby nielen symbolický džbán z Ľubietovského címeru ale aj dni budúce naplňovali iba zdravé dúšky bez stôp trpkosti.